

Uitgelezen

Essays over **vrijheid** en **vriendschap**

Dirk Holemans

Hannah Arendt. Politiek in donkere tijden. Essays over vrijheid en vriendschap.
Boom, Amsterdam, 1999.

Sinds een tiental jaren, is er terug heel wat aandacht voor het werk van Hannah Arendt (1906-1975). Deze belangstelling is meer dan terecht, gelet op de originaliteit van Arendt's denken; zeker wat betreft haar politieke filosofie. Haar denken kan ook niet los gezien worden van haar persoonlijk levensverhaal. Als Joodse opgegroeid in Duitsland, moet ze in 1933 emigreren. Ze vlucht naar Parijs, en, opnieuw gedwongen door de omstandigheden, vlucht ze in 1941 naar de Verenigde Staten. Waartoe moderne politiek kan leiden in de 20ste eeuw heeft haar denken – terecht – nooit losgelaten.

In het Nederlands taalgebied verschenen er reeds eerder vertalingen van haar *opus magnum* 'The Human Condition' onder de titel 'Vita Activa' (1994) en van haar essay 'De crisis in de cultuur' (1995). En recent verscheen dan de hier besproken bundel van artikels 'Politiek in donkere tijden'. De vertalers, Remi Peeters en Dirk De Schutter, hebben zes artikels geselecteerd, die, hun inziens, duidelijk weergeven dat Arendt een belangrijke plaats heeft in de beweging van de deconstructie, de ontmanteling van de (filosofische) traditie. Arendt wil het onvermogen tonen van de westerse filosofie om de politiek, om het politieke, te denken. Dit onvermogen werd ingezet door Plato, die, teleurgesteld door de terdoodveroordeling van Socrates door de politieke gemeenschap waartoe hij behoorde, kiest voor de heerschappij van de filosofische waarheid. Een waarheid die zich totaal wil onderscheiden en bevrijden van de wereldse meningen en publieke debatten hierover. Arendt wil tegen Plato het 'politieke moment', d.w.z. het handelen in vrijheid en gezamenlijk overleg, redden. Dit vereist zowel het terug samenbrengen van het politieke handelen en het denken, als het denken bevrijden van het juk van de westerse filosofie. Deze laatste miskent namelijk het dialoogkarakter van het denken en heeft het vervormd tot een cognitief, en bovenal solitair schouwen.

Deze tweevoudige opdracht waarvoor Arendt zich had gesteld, vormt de rode draad door de zes artikels die deze bundel bevatten. Ze zijn door de vertalers zo gekozen, dat ze twee aan twee kunnen worden gelezen. De eerste twee, 'Arbeiden, werken, handelen' en 'Het geschiedenisbegrip bij de ouden en de modernen', schetsen het belang van het onderscheid tussen het privé-domein en de publieke ruimte; tonen de eigenheid van de verschillende menselijke activiteiten. Het eerste artikel bevat ook de kern van haar boek 'The Human Condition' dat ik elke lezer, geïnteresseerd in het begrijpen van onze hedendaagse samenleving, van harte wil aanraden. Beter dan wie ook, maakt Arendt duidelijk hoe het politieke enkel kan bestaan als er specifieke openbare ruimtes worden opgericht of gevrijwaard. Enkel als mensen in het publieke verschijnen en in hun openbaar handelen en spreken tonen wie ze zijn, constitueert zich een gemeenschappelijke wereld waarin mensen en hun verhalen zinnig verteld kunnen worden. Het tweede artikel sluit hierbij aan. Net zoals de publieke ruimte in onze moderne wereld bedreigd is, is er ook in de moderne geschiedeniswetenschap geen ruimte meer voor het levendig houden van de herinnering aan woorden, daden en gebeurtenissen. En enkel datgene waarover verteld wordt, kan een zinvolle plaats krijgen in onze gemeenschappelijke wereld, waar de publieke ruimte ten andere optreedt als een georganiseerd geheugen. De moderne geschiedenis vertelt echter niet langer, maar verklaart en laat de zin van de gebeurtenissen opgaan in de onpersoonlijke dynamiek van processen en trends. Wat eens een zinvolle wereld was, functioneert nu louter als een functioneel kader waarin 'alles mogelijk wordt'.

In de volgende twee teksten van de bundel staat de verhouding centraal tussen denken en handelen, tussen denken en vriendschap. Vooral de derde tekst, 'Filosofie en politiek', die handelt over Socrates, is op zich de moeite waard om zich de hier besproken bundel aan te schaffen. Deze tekst kan als het ware gelezen worden als een voorafspiegeling van een omgaan met het actuele postmoderne. Wat, als de 'Grote

Verhalen', net als de absolute waarheid van Plato, aan diggelen liggen? Hoe omgaan met de veelheid aan opinies, zonder te vervallen in een doelloos relativisme? Een antwoord op deze vraag wordt mogelijk, als we een opinie niet opvatten als een subjectieve mening, maar, in de eerste plaats, als een uitdrukking van hoe de wereld zich toont en ontsluit aan een bepaald individu. En aangezien de wereld zich voor elke mens anders toont, overeenkomstig zijn positie in de wereld, is er ook een veelheid aan opinies, zonder dat deze willekeurig en niet-bediscussieerbaar zouden zijn. En net zoals niemand de opinie, de *doxa*, van iemand anders op voorhand kan kennen, kan niemand uit zichzelf en zonder verdere inspanning, de waarheid van zijn eigen opinie kennen. De taak van elke burger en van het politieke is dan ook, de wereld waarheidlievender maken, door de waarheid van elke burger ter wereld te brengen. Wat meteen het belang onderstreept van publieke ruimtes die hiervoor onontbeerlijk zijn, alsook van de dialoog onder vrienden. Zeker wat dit onderwerp betreft, kan ik hier enkel tekortschieten in wat Arendt zo treffend verwoord. Laat me het zo stellen: tegenover de grootsprakerige woordenwisselingen die we zoveel ondergaan op televisie of in de actuele politiek, plaatst Arendt met Socrates de dialoog of het gesprek. Wat dit gesprek kenmerkt, is dat vrienden elkaars opinie appreciëren, omdat ze uiting geeft aan hoe de wereld verschijnt aan de betrokkenen in dialoog. Terzelfder tijd, door te spreken over wat er tussen de sprekers ligt, wordt het besprokene hun gemeenschappelijk. In het gesprek begrijpt een vriend hoe en in welke specifieke geledingen, de gemeenschappelijke wereld verschijnt voor de ander, die als persoon ten enenmale ongelijk en verschillend is. Dit soort van begrijpen – het zien van de wereld vanuit het standpunt van de ander – is het politieke inzicht *par excellence*. Het politieke is dan ook meteen identiek aan het aanvaarden van het verschil tussen elk van ons; zonder dit verschil is er geen gemeenschappelijke wereld waarover te praten valt.

De laatste twee teksten uit het boek zijn feestredes die een licht werpen op de filosofen Jaspers en Heidegger. Ze willen niet in de eerste plaats het denken van deze filosofen belichten en uitleggen. Het gaat evenzeer om hoe « ze hun leven leefden, hoe ze zich bewogen in de wereld, en hoe ze geraakt werden door de historische tijd », zoals Arendt het zelf stelt in haar boek, 'Men in Dark Times'. Meteen is ook de titel van deze Nederlandstalige bundel verklaard: het gaat over hoe denkers, en hoe ook wij, ons een plaats zoeken in deze donkere tijden. Waarbij donker niet betekent dat de wreedheden in onze wereld verborgen blijven. Integendeel, ze voltrokken zich in het publiek, er is niets geheim of mysterieus aan. Enkele decennia na Arendt, kunnen we hier aan toevoegen: ze verschijnen live op CNN. Maar tegelijkertijd zijn ze moeilijk waar te nemen, laat staan te vatten, door de efficiënte praat van zovele instanties die, in zovele variaties, onplezierige feiten en gerechtvaardigde bezorgdheden wegverklaren. Of, zoals Arendt, decennia voor de Golfoorlog en *Big Brother* in het groot en op z'n Vlaams op televisie, Heidegger citeert: *Het licht van het publieke verduistert alles*. Wie hierover van gedachten wil wisselen met Arendt, kan terecht in de hier besproken bundel.